

STATISTIK KUZATISH VA UNING IQTISODIY TAHLILDAGI O‘RNI**Xudayarova Zuhra**

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti o‘qituvchisi

Hazratova Umeda Muminjon qizi

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti

Moliya va moliyaviy texnologiyalar yo'nalishi 2-kurs talabasi

Annotatsiya: Maqolada statistik kuzatishning iqtisodiy tahlildagi hal qiluvchi o‘rni tizimli yoritiladi. Statistik kuzatish iqtisodiy tahlilning “kirish nuqtasi” bo‘lib, unda qo‘yilgan maqsad, ob‘ekt-qiyofalarning to‘g‘ri aniqlanishi, ko‘rsatkichlar ta‘rifi, qamrov va vaqt mezonlarining mosligi keyingi hisob-kitoblar sifatini belgilab beradi. O‘zbekiston sharoitida statistik kuzatishning ahamiyati, ayniqsa, tanlanma tadqiqotlar, ma‘muriy ma‘lumotlar va milliy hisoblar tizimi talablari bilan uyg‘un holda ortmoqda. Darsliklar va amaliy metodik materiallar misolida kuzatish xatolari, ishonchlilikni ta‘minlash, ma‘lumotlarni nazorat qilish hamda raqamli transformatsiya sharoitida ma‘lumot sifatiga qo‘yiladigan yangi talablar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: statistik kuzatish, birlamchi ma‘lumot, tanlanma, ro‘yxatga olish, qamrov xatosi, o‘lchash xatosi, ma‘lumot sifati, ma‘muriy manbalar, iqtisodiy tahlil, milliy hisoblar tizimi.

KIRISH

Iqtisodiy qarorlar qabul qilish jarayonida “raqam”ning qiymati uning to‘g‘ri yig‘ilgani va to‘g‘ri talqin qilingani bilan belgilanadi. Shu ma‘noda statistik kuzatish iqtisodiy tahlilning asosiy tayanch bosqichi hisoblanadi: agar ma‘lumotlar noto‘liq, noto‘g‘ri yoki metodologik jihatdan mos kelmaydigan tarzda jamlangan bo‘lsa, hatto eng mukammal iqtisodiy modellar ham ishonchli xulosa bermaydi. Statistik kuzatish deganda ommaviy hodisa va jarayonlar haqida belgilangan dastur asosida ma‘lumotlarni rejali ravishda yig‘ish tushuniladi; u iqtisodiy tahlil uchun zarur bo‘lgan faktologik asosni shakllantiradi. Mazkur bosqichda qo‘yilgan tadqiqot maqsadi, kuzatish ob‘ekti va birligi, ko‘rsatkichlar ta‘rifi, vaqt oralig‘i, hududiy qamrov, qayd etish usuli kabi qarorlar keyingi tahlil natijalarining sifatini oldindan belgilab qo‘yadi.

Iqtisodiy tahlilda statistik kuzatishning o‘rnini uch yo‘nalishda ko‘rish mumkin.

Birinchidan, u real iqtisodiy voqelikni “o‘lchash” imkonini beradi: ishlab chiqarish hajmi, narxlar dinamikasi, aholi daromadlari, bandlik, investitsiya faolligi, eksport-import oqimlari kabi ko‘rsatkichlar aynan kuzatish orqali faktga aylanadi.

Ikkinchidan, kuzatish tahlilga qiyosiylik va uyg'unlik kiritadi: bir xil ta'rif va metodika asosida yig'ilgan ma'lumotlar vaqt kesimida trendlarni, hududlar kesimida farqlarni, tarmoqlar kesimida tarkibiy siljishlarni ishonchli solishtirishga xizmat qiladi.

Uchinchidan, statistik kuzatish natijalari iqtisodiy prognoz va siyosat baholash uchun "baza ma'lumot" vazifasini o'taydi: indeksli tahlil, korrelyatsiya-regressiya, ssenariy modellashtirish kabi usullar ma'lumot sifatiga o'ta sezgir.

Ayniqsa, bozor iqtisodiyoti sharoitida ma'lumot manbalari ko'paygani sayin sifat xavflari ham ortib boradi: qamrov xatosi, o'lchash xatosi, vaqt kechikishi, metodika o'zgarishi natijasidagi uzluksizlik muammolari iqtisodiy tahlilni "buzib" qo'yishi mumkin. Shuning uchun kuzatishni rejalashtirish bosqichida savolnoma va hisobot shakllarini tuzish, kodlash va klassifikatsiya, ko'rsatkichlarning aniq ta'rifi, ma'lumotlarni qabul qilish va nazorat qilish kabi protseduralar alohida ahamiyat kasb etadi. Milliy statistika amaliyotida tanlanma kuzatuvlar iqtisodiy indikatorlarni tezkor va iqtisodiy xarajat jihatdan samarali olish imkonini bersada, ular dizayn, reprezentativlik va xatolarni baholash talablarini kuchaytiradi.

Bugungi kunda raqamlashuv statistik kuzatishga ikki tomonlama ta'sir qilayapti: bir tarafdin, ma'muriy ma'lumotlar va reestrlar kengayapti, ma'lumot almashinuvi tezlashyapti; ikkinchi tarafdin esa, ma'lumotlarning o'zaro mosligi, maxfiylik, metodologik integratsiya, "bir sub'ekt - bir identifikator" tamoyili, ma'lumotlarni tozalash va standartlash kabi vazifalar keskin dolzarblashmoqda. Shunday sharoitda statistik kuzatish nafaqat ma'lumot to'plash amaliyoti, balki iqtisodiy tahlilning ishonchligi va legitimligini ta'minlovchi institutsional mexanizm sifatida namoyon bo'ladi.

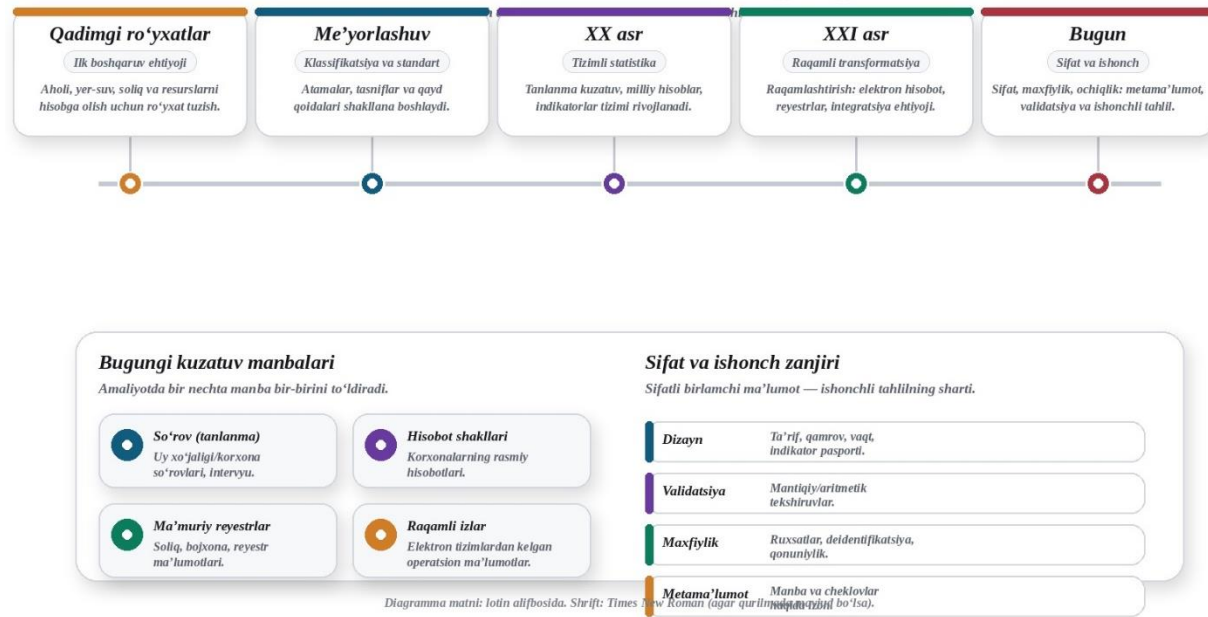
O'rganilganlik darajasi. O'zbekistonda statistika fanining shakllanishi va statistik kuzatish metodologiyasini o'rganishda, avvalo, oliy ta'lim uchun tayyorlangan fundamental darsliklar muhim o'rin tutadi. Xususan, Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti muhitida tayyorlangan "Statistika" darsligida statistikaning predmeti va metodi bilan bir qatorda statistik kuzatishning mazmuni, bosqichlari, shakllari va usullari, ma'lumotlarni qabul qilish hamda nazorat qilish masalalari tizimli bayon qilingani ko'rinadi; bu yondashuv statistik kuzatishni oddiy "ma'lumot yig'ish" emas, balki dasturiy-uslubiy jihatdan puxta loyihalangan jarayon sifatida talqin qiladi. Darsliklarda kuzatishning tashkiliy jihatlari (kuzatuvni o'tkazish rejasi, ijrochilar tayyorgarligi, instruktaj, axborot oqimini boshqarish) va metodologik jihatlari (ko'rsatkich ta'rifi, klassifikatsiya, savolnoma dizayni) bir-biriga bog'langan holda berilgani milliy statistik maktabning muhim belgilaridan sanaladi.

Iqtisodiy statistika bo'yicha mahalliy mualliflar tayyorlagan yirik hajmli manbalarda esa statistik kuzatish iqtisodiy indikatorlarni tuzishning amaliy asosi sifatida ochib beriladi. Masalan, "Iqtisodiy statistika" turkumidagi darsliklarda aholi iste'moli, narxlar dinamikasi, turmush darajasi va boshqa makroiqtisodiy yo'nalishlardagi hisob-kitoblarning manbasi sifatida uy xo'jaliklarida yil davomida o'tkaziladigan tanlanma kuzatuvlar, shuningdek, iste'mol baholari indeksini hisoblashda tovar va xizmatlar "savati"ni shakllantirish kabi masalalar e'tirof etiladi. Bunda kuzatish natijasi bilan iqtisodiy tahlil orasidagi bog'liqlik juda aniq: indeksni hisoblash formulasi qanchalik to'g'ri bo'lmasin, agar narxlarni kuzatish tarmog'i, tovarlar ro'yxati, vaznlar va tanlanma dizayni yetarlicha asoslanmagan bo'lsa, inflyatsiyani baholashda og'ishlar yuzaga keladi. Shu ma'noda mahalliy iqtisodiy statistika adabiyoti statistik kuzatishni iqtisodiy siyosatning muhim o'lchov instrumenti sifatida qarashga undaydi.

O'zbek olimlari va amaliyotchi tadqiqotchilarning yana bir yo'nalishdagi hissasi - statistik kuzatishni tayyorlash, uning dasturiy-uslubiy va tashkiliy elementlarini alohida tadqiqot ob'ektiga aylantirishida namoyon bo'ladi. Ochiq manbalardagi maqolalarda kuzatish maqsadini aniq belgilash, ob'ekt va birlikni tanlash, ro'yxatga olish (yoki tanlanma) usulini asoslash, ma'lumotlarni yig'ish jarayonida xatolarni kamaytirish, natijalarni taqdim etish kabi bosqichlar ketma-ketligi ta'kidlanadi. Bu ishlar mahalliy ilmiy muhitda "ma'lumot sifati" tushunchasi (to'liqlik, aniqlik, o'z vaqtidalik, taqqoslanuvchanlik)ga e'tibor kuchayib borayotganini ko'rsatadi.

ASOSIY QISM

Statistik kuzatish iqtisodiy bilim ishlab chiqarishning eng ilk, lekin eng mas'uliyatli halqasi hisoblanadi: iqtisodiy voqelik haqidagi har qanday fikr, baholash va tavsifa avval-boshidan birlamchi ma'lumot qay tartibda olingani bilan cheklanadi. Shu nuqtai nazardan, statistik kuzatish faqat "ma'lumot to'plash" emas, balki o'lchash nazariyasiga tayanadigan ilmiy-tashkiliy mexanizmdir: nimani o'lchaymiz (ko'rsatkich), kimni yoki nimani hisobga olamiz (kuzatish birligi), qaysi vaqt kesimida (davr), qaysi hudud va qamrovda (general to'plam), qaysi instrument bilan (so'rovnoma, hisobot shakli, reestr), qanday qoidalar bilan (klassifikator va ta'riflar) degan savollar javobini topmasdan turib, keyingi hisoblashlar tabiatan noaniq bo'lib qoladi. Rasmiy statistikada shu bois kuzatish dasturi tushunchasi markaziy o'rin tutadi: u ko'rsatkichlarning mazmun-mohiyati, manba, yig'ish usuli, tekshirish tartibi va metama'lumotini bir tizimga soladi; bunday yondashuv UNning rasmiy statistika tamoyillaridagi ilmiy standartlar, oshkoralik va mas'uliyat talablari bilan uyg'un keladi.

1-rasm. Statistika kuzatish haqida umumiy tushuncha

Kuzatishning kelib chiqishi davlatchilik amaliyoti bilan uzviy bog'liq: aholi, resurs, soliq bazasi, hududiy hisob va harbiy majburiyat kabi masalalar doim hisob-kitobni talab qilgan. Biroq zamonaviy ma'nodagi statistik kuzatishning shakllanishi bilan "hisob" va "ilmiy o'lchash" orasidagi farq chuqurlashadi: faqat sanash emas, balki ta'riflarni standartlash, tasniflarni bir xillash, vaqt bo'yicha taqqoslanuvchanlikni ta'minlash, turli manbalarni bir-biriga moslash muhimga aylanadi. Hozirgi davrda bu talablar yanada kuchaygan, chunki iqtisodiy tizim murakkablashgan: xizmatlar ulushi ortgan, norasmiy sektor, raqamli platformalar, transchegaraviy operatsiyalar kengaygan, natijada klassik hisobot kanallari bilan bir qatorda ma'muriy ma'lumotlar (reestrlar), tanlanma tadqiqotlar va elektron izlar ham statistik ishlab chiqarish zanjiriga kirib kelgan. Bunday sharoitda statistik kuzatishning institutsional maqomi alohida ta'kidlanadi: O'zbekistonda rasmiy statistika sohasidagi munosabatlar, jumladan, rasmiy statistika ishlab chiqaruvchilari, foydalanuvchilar, respondentlar va ma'muriy ma'lumot yetkazib beruvchilar o'rtasidagi bog'liqliklar maxsus qonun bilan tartibga solingan.

Iqtisodiy tahlil nuqtai nazaridan kuzatishni "indikatorlar konveyeri"ning birinchi bosqichi sifatida talqin qilish maqbul: inflyatsiya, real daromad, bandlik, ishlab chiqarish, investitsiya, eksport-import, kambag'allik va boshqa ko'plab ko'rsatkichlar birlamchi qaydlardan boshlanadi va faqat shundan keyingina agregatlash, normallashtirish, deflyatsiya, sezonli tuzatish, indeksli hisoblash, korrelyatsiya-regressiya, modellash kabi operatsiyalarga kirishadi. Shu yerda bir qarashda texnik ko'rinadigan, aslida esa metodologik ahamiyatga ega masala paydo bo'ladi: ko'rsatkichning "ta'rif chegarasi"

(scope) va “o‘lchash birligi” noto‘g‘ri belgilansa, tahlilda sistemali xato yuzaga keladi. Masalan, ish bilan bandlikni baholashda mehnat ta‘rifi, narxlarni kuzatishda tovar sifati va spesifikasiyasi, korxonalar statistikasida yuridik shaxs bilan faoliyat yurituvchi birlikning farqi, tashqi savdoda bojxona rasmiylashtiruv va iqtisodiy mulkchilik mezonlari kabi mayda detallar keyingi makro xulosalarni o‘zgartirib yuboradi. Shuning uchun rasmiy statistika tamoyillaridan biri sifatida “manbalar, usullar va protseduralar haqida ilmiy standartlarda axborot berish” talab qilinadi: foydalanuvchi raqamning kelib chiqish shartini bilmasa, uning iqtisodiy mazmunini to‘g‘ri talqin qila olmaydi.

2-rasm. Statistika kuzatish va uning iqtisodiy tahlildagi o‘rni

Kuzatishni tashkil etishda “sifat” tushunchasi o‘z-o‘zidan bir nechta mezonlarni birlashtiradi va ularni bir mezonga qisqartirib bo‘lmaydi. IMFning DQAF yondashuvi amaliyot uchun qulay “sifat xaritasi”ni beradi: xolislik va ishonchni ta‘minlovchi institutsional kafolatlar (integrity), metodologik asoslanganlik, aniqlik va ishonchlik, xizmatga yaroqlilik (davriylik, o‘z vaqtidalik, muvofiqlik), hamda ochiqlik va foydalanish imkoniyati (accessibility) bir-biriga bog‘liq holda ko‘rilmog‘i lozim. Bu modelning qiymati shundaki, u sifatni faqat natija raqamlari darajasida emas, balki butun ishlab chiqarish muhiti va jarayoni darajasida baholaydi: kadrlar malakasi, metodika barqarorligi, metama'lumot mavjudligi, qayta ishlash standartlari, tarqatish siyosati - barchasi yagona tizimning qismlari sifatida qaraladi.

Jarayonni texnik-tashkiliy jihatdan mukammallashtirish uchun UNECEning GSBPM modeli samarali konseptual “skelet” vazifasini bajaradi: u rasmiy statistik mahsulotni paydo qiladigan tipik bosqichlarni (loyihalashdan to tarqatishgacha) bir til va bir strukturada ifodalaydi. Shu orqali statistik kuzatish “bir marta o‘tkazilib qo‘yiladigan tadbir” emas, balki qayta-qayta ishlaydigan sikl ekani oydinlashadi:

talablarni aniqlash, dizayn, yig'ish, qayta ishlash, tahlil, tarqatish va keyingi davr uchun qayta ko'rib chiqish.

Ayniqsa raqamlashuv sharoitida GSBPMning metama'lumot va jarayon standartlashtirishga qaratilgan ruhi muhim: turli manbalar (so'rov, hisobot, reestr)ni bir-biriga ulash uchun bir xil atamalar, bir xil klassifikatorlar, tekshiruv qoidalari va identifikatorlar kerak bo'ladi; aks holda ma'lumotlar "ko'p", lekin "uyg'un emas" bo'lib qoladi.

Kuzatish turlarini iqtisodiy mantiq nuqtai nazaridan emas, balki qaror qabul qilish ehtiyoji nuqtai nazaridan baholash maqsadga muvofiq: yalpi qamrov yuqori daqiqlik va to'liqlikni ko'zlasa-da, qimmat va sekin; tanlanma tezkor va arzon, lekin reprezentativlik hamda noqatnashish (nonresponse) xavfini boshqarishni talab qiladi; ma'muriy ma'lumotlar respondent yukini kamaytirishi mumkin, lekin ma'lumot maqsadi boshqa bo'lgani uchun ta'rif va sifat muammolari kelib chiqadi. Shu yerda "infratuzilmaviy fikrlash" zarur: statistik tizimning maqsadi bir manbani mutlaqlashtirish emas, balki turli manbalarning kuchli tomonlarini birlashtirib, iqtisodiy tahlil uchun ishonchli muhit yaratishdir. O'zbekiston milliy statistika organining rasmiy maqomi va tizimi haqidagi umumiy ma'lumotlar ochiq manbalarda keltirilishi, materiallardan foydalanishda manbani ko'rsatish amaliyoti ham ushbu oshkoralik madaniyatiga xizmat qiladi.

Iqtisodiy tahlilda kuzatishning "ko'zga ko'rinmas xavfi" xatolar arxitekturasidir:

-qamrov xatosi - ayrim sub'ektlar tushib qolishi yoki ikki marta hisobga olinishi
- tarmoq/hudud qiyoslarini buzadi;

-o'lchash xatosi - savolning noaniqligi, turlicha tushunilishi, ijtimoiy maqbul javob berish, hisobotda klassifikatsiyani noto'g'ri qo'llash - ko'rsatkichning semantik mazmunini o'zgartirib yuboradi;

-vaqt kechikishi esa siyosat baholashda indikatorni "kechikkan oyna"ga aylantirib qo'yadi. Shuning uchun professional yondashuvda xatolarga qarshi kurash "keyin" emas, "oldin" boshlanadi: ta'riflarni qat'iylashtirish, ko'rsatkich pasporti, pilot so'rov, intervyuer tayyorgarligi, formalarni raqamli validatsiya bilan ta'minlash, logik nazorat qoidalarini oldindan kodlash, qayta ishlash protokolini hujjatlash.

Bu yondashuv UN tamoyillaridagi "hisobdorlik va oshkoralik", "noto'g'ri talqin va suiiste'molning oldini olish", "maxfiylik" kabi qoidalarning amaliy ifodasidir: statistika faqat to'g'ri bo'lishi emas, to'g'ri qabul qilinishi uchun ham metodologik izohga ega bo'lishi kerak.

Maxfiylik va huquqiy himoya masalasi kuzatish sifatining axloqiy-huquqiy poydevoridir. Rasmiy statistika tizimi respondent ishonchini saqlamasa, javoblar sifatli

bo'lmaydi; sifatsiz javob esa tahlilni ishonchsiz qiladi. Shu bois, bir tomondan, rasmiy statistika haqidagi qonun statistik faoliyat sub'ektlari va ma'lumot almashinuvi munosabatlarini belgilasa, ikkinchi tomondan, shaxsiy ma'lumotlarni qayta ishlash va muhofaza qilish bo'yicha alohida qonun mavjudligi ma'lumot xavfsizligi madaniyatini mustahkamlaydi; raqamli kuzatishlarda aynan shu huquqiy asoslar texnik choralar (ruxsatlarni boshqarish, deidentifikatsiya, agregatsiya) bilan uyg'un holda ishlashi lozim.

Yaqin yillarda rasmiy statistika tizimlarini modernizatsiya qilish bo'yicha xalqaro baholash va tavsiyalar ham muhim manba bo'lib xizmat qiladi: ular milliy tizimning institutsional tuzilishi, qonunchilik bazasi, ma'lumot manbalari, sifatni boshqarish va raqamli transformatsiya borasida "tashqi ko'z" nuqtai nazaridan xulosa chiqarish imkonini beradi. O'zbekiston milliy statistika tizimiga bag'ishlangan UNECE global baholash hisoboti ham qonunchilik, muvofiqlashtirish, ma'lumot manbalari va sifat boshqaruvi bilan bog'liq jihatlarga e'tibor qaratadi; bunday hujjatlar iqtisodiy tahlilchilar uchun ham qimmatli, chunki indikatorlar qay sharoitda ishlab chiqarilayotganini tushunish natijalarni interpretatsiya qilishda ehtiyotkorlikni oshiradi.

Xulosa

Statistik kuzatishni iqtisodiy tahlilning "qo'shimcha instrumenti" sifatida emas, balki tahlilning o'ziga xos chegaralarini belgilab beruvchi metodologik asos sifatida qabul qilish kerak. Qaysi ko'rsatkich qanday ta'rif bilan olingani, qamrov qanday belgilangani, ma'lumot qaysi manbaga tayangani va qaysi tekshiruvlardan o'tgani - bularning barchasi iqtisodiy xulosaning ilmiy maqomini belgilaydi. Shu ma'noda, mustahkam statistik kuzatish infratuzilmasi iqtisodiy tahlilning ishonchliligiga xizmat qiladi: makroiqtisodiy ko'rsatkichlar tuzilishidagi aniqlik, hududlar kesimida qiyosning adolatliligi, vaqt qatorlarida trendlarning haqiqiyliigi, siyosat ta'sirini baholashda natijaning dalilga aylanishi aynan kuzatish tartibi bilan ta'minlanadi. UNning rasmiy statistika tamoyillaridagi professional mustaqillik, ilmiy standartlar, oshkoralik va maxfiylik haqidagi qoidalar, aslida, iqtisodiy tahlilning "ishonch kapitali"ni saqlashga qaratilgan me'yorlardir: statistikaga ishonch so'nsa, tahlilni qabul qilish ham qiyinlashadi.

Hozirgi davrda kuzatish ahamiyati yanada oshyapti, chunki iqtisodiy voqelikning katta qismi raqamli muhitda shakllanmoqda va ma'lumot manbalari keskin ko'paydi. Bir qarashda, manba ko'pligi tahlilni yengillashtiradek: reestrlar, elektron hisobotlar, tranzaksion ma'lumotlar, sohaviy platformalar va xizmat ko'rsatish tizimlari doimiy axborot izini qoldiradi. Lekin aynan shu "ko'plik" yangi xavfni ham tug'diradi: ta'riflar

turlichaligi, ma'lumotning maqsadga mos emasligi, dubl va identifikator muammolari, vaqt bo'yicha uzluksizlikning buzilishi, maxfiylik talablariga rioya etmaslik. Demak, zamonaviy statistik kuzatishning intellektual vazifasi - ma'lumotni ko'paytirish emas, uning ichki uyg'unligini, taqqoslanuvchanligini va huquqiy-axloqiy qonuniylikini ta'minlashdir. Bu yerda DQAF kabi sifat modellari amaliy ahamiyat kasb etadi: sifatni faqat natija darajasida emas, institutsional muhit va ishlab chiqarish jarayoni darajasida boshqarish zarurligini ko'rsatadi.

Kuzatishni "jarayon" sifatida boshqarishda GSBPMning standartizatsiya ruhi ayniqsa foydali, u tashkilotlar va tahlilchilarga statistik mahsulotning qay bosqichida qanday risklar tug'ilishini oldindan ko'rish imkonini beradi. Amaliyotda eng ko'p uchraydigan muammo - xatolarni kech payqash.

Ma'lumot yig'ilib bo'lganidan keyin xatoni tuzatish qimmatga tushadi, ayrim holatlarda esa umuman imkoni bo'lmaydi. Shuning uchun dizaynga sarflangan resurs - iqtisodiy tahlilning ishonchligiga sarflangan resursdir. Savolnoma va shakllarning to'g'ri tuzilishi, pilot sinovlar, o'qitilgan intervyuerlar, avtomatik validatsiya, metama'lumot va klassifikatorlarning barqarorligi - bularning har biri keyingi tahlilda "ko'rinmaydigan", ammo hal qiluvchi sifat kafolatidir.

O'zbekiston sharoitida bu masala huquqiy va institutsional tomondan ham mustahkamlangan:

-rasmiy statistika to'g'risidagi qonun statistik faoliyat ishtirokchilarini, ma'lumot manbalari va tarqatish munosabatlarini belgilaydi;

-shaxsiy ma'lumotlar to'g'risidagi qonun esa raqamli kuzatishlarda maxfiylik va himoya standartlarini ta'minlashga xizmat qiladi.

Bu asoslar statistik kuzatishni faqat davlat ehtiyoji uchun emas, balki jamiyat va iqtisodiyot uchun "zarur infratuzilma" sifatida ko'rishga imkon beradi: ilmiy tadqiqotlar, biznes-rejalash, ijtimoiy dasturlarni baholash, hududiy siyosat va investitsiya qarorlari uchun ishonchli raqamlar kerak; ishonchli raqam esa qonuniy, shaffof va metodologik jihatdan barqaror kuzatishdan boshlanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. "Rasmiy statistika to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni (O'RQ-707), 11.08.2021. - Toshkent, 2021.
2. "Shaxsga doir ma'lumotlar to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasining Qonuni. 02.07.2019. - Toshkent, 2019.
3. Do'smuxamedova, N. (2025). NODAVLAT NOTIJORAT TASHKILOTLARIDA BUXGALTERIYA HISOBINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Ilg'or Iqtisodiyot Va Pedagogik Texnologiyalar, 2(2), 963-967.

4. Dosmukhamedova, N. (2024). REGIONAL INTEGRATION AND TRADE: ANALYSIS OF UZBEKISTAN'S ECONOMIC RELATIONS. Technical science research in Uzbekistan, 2(7), 56-59.

5. Dosmukhamedova, N. (2024). GREEN ECONOMY: UZBEKISTAN'S ROLE IN SUSTAINABLE DEVELOPMENT STRATEGY. Technical science research in Uzbekistan, 2(7), 52-55.

6. Dosmukhamedova, N. (2024). INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND THEIR IMPORTANCE IN UZBEKISTAN AGRICULTURE. Technical science research in Uzbekistan, 2(7), 60-63.

7. O'zbekiston Respublikasi Milliy statistika qo'mitasi. Umumiy ma'lumotlar. - Toshkent, 2026.

www.stat.uz

www.uza.uz

www.natlib.uz